

Меншік иесі және баспагер:
«Қазақстан Республикасының
Заңнама институты» ММ
2006 жылдан бастап шығады
Журналдың материалдары
www.iz.adilet.gov.kz

сайтында орналастырылған
Заң ғылымдары бойынша
диссертациялардың негізгі ғылыми
нәтижелерін жариялауға арналған
басылымдар тізіліміне енгізілген
(ҚР БҒМ БҒСБК 30.05.2013 ж.
№894 бұйрығы)

Редакциялық кеңес құрамы

Түкиев А.С. – з.ғ.к. (Астана,
Қазақстан) – (төраға)
Абайділдинов Е.М. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Абызов Р.М. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Белых В.С. – з.ғ.д. (Екатеринбург,
Ресей)
Губин Е.П. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Борчашвили И.Ш. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Мельник Р.С. – з.ғ.д. (Киев, Украина)
Моисеев А.А. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Муромцев Г.И. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Рахметов С.М. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Малиновский В.А. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Шерубай Құрманбайұлы – ф.ғ.д.
(Астана, Қазақстан)

Редакциялық алқа құрамы

Құлжабаева Ж.О. – з.ғ.к. (Астана,
Қазақстан) – (төраға)
Абылайұлы А. – PhD (Астана,
Қазақстан)
Азэр Алиев – PhD (Киль, Германия)
Айымбетов М.А. – ҚР еңбек сіңірген
мәдениет қайраткері (Астана,
Қазақстан)
Байниязова З.С. – з.ғ.к. (Саратов,
Ресей)
Досмырза Д.Д. – з.ғ.к. (Астана,
Қазақстан)
Дүйсенов Е.А. – з.ғ.к. (Астана,
Қазақстан)
Казиев З.Ғ. – з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)
Қоныс В.Т. – з.ғ.к. (Астана,
Қазақстан)
Маммадов У.Ю. – з.ғ.к. (Қазан, Ресей)
Мұшанов Т.Е. (Астана, Қазақстан)
Рахымбердин К.Х. – з.ғ.д. (Өскемен,
Қазақстан)
Свободный Ф.К. – з.ғ.к. (Барнаул,
Ресей)
Тегізбекова Ж.Ч. – з.ғ.к. (Бишкек,
Қыргызстан)
Тілембаева Ж.О. – з.ғ.к. (Астана,
Қазақстан)

Журнал редакциясы

Колтубаева Г.Б.
Ермек А.Б.
Жұмагелдина Б.Ж.
Байленова А.Қ.
Джамбуршин К.А.

Қазақстан Республикасы Мәдениет
және ақпарат министрлігі Ақпарат
және мұрағат комитетінің
БАҚ есепке қою туралы куәлігі
№ 11219-Ж 15.11.2010 ж.
(Алғашқы есепке қою кезіндегі нөмірі
мен мерзімі №6592-Ж. 07.09.2005 ж.)

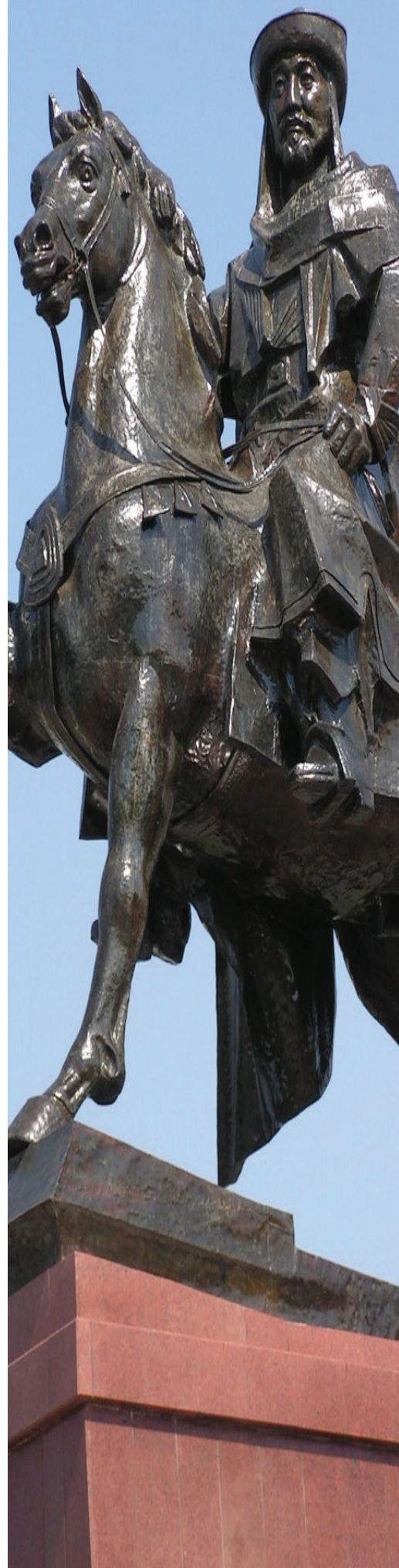
Мекен-жайы:

Қазақстан Республикасы,
010000, Астана қ., Мәңгілік ел даңғ.,
8 үй
тел.: 8(7172)74-02-06;
факс: 8(7172)74-14-43
E-mail: instzak-kz@mail.ru,
institutzakonodatelstva@gmail.com
www.iz.adilet.gov.kz

МАЗМҰНЫ

Редакция бағанасы	8
Қазақстан Республикасы Әділет министрі М.Б. Бекетаевтың «Ел президентінің заң деңгейінде бекітілген өкілеттіктерін қайта бөлу туралы» мақаласы	11
Н.А. Шәйкеновті еске ала отырып	
М.Б. БЕКЕТАЕВ Профессор Н.А. Шәйкеновтің жадындағы жарқын бейнесі!	15
З.Х. БАЙМОЛДИНА Біртуар тұлға, заңгер ғалым, Қазақстанның құқықтық жүйесінің реформаторы, заң ғылымдарының докторы, про- фессор Нағашыбай Аманғалиұлы Шәйкеновті еске алу.	16
Б.С. КҮНШАЕВ «Тек құқық қана қақтығысты сұхбатқа айналдыруға қабілетті» Алматы қ. Медеу ауданының № 2 аудандық сотының судьясы Б.С. Күншаевтың сұхбаты.	20
С.Б. ИДРИСОВА Нағашыбай Аманғалиұлы Шәйкеновті еске алу.	24
Д.Б. МӘУЛЕНОВ Н.А. Шәйкенов және сот реформасы	25
Г. ТАКИШЕВА, Д. ДАУЫЛБАЕВ Болмысынан ұстаз	27
Мұрағат беттері	
Ғ. САПАРҒАЛИЕВ Қазақстан Республикасы Конституция- сын жаңғырту	30
А.А. КАРАЕВ Академик Ғ.С. Сапарғалиевтің «Қазақстан Ре- спубликасы Конституциясын жаңғырту» атты ғылыми жарияланы- мына (2007 жылғы 1 қарашадағы дөңгелек үстел материалдарының жинағы - 7-23 б.) қайта оралу	40
Мемлекет және құқық теориясы	
К.С. БІРЖАНОВА Н.А. Шәйкенов Қазақстан мемлекеттілігі тарихында	45
В.Д. ИПАТОВ (Минск қ.) Беларусь Республикасындағы тиімді құқықтық саясатты қамтамасыз ету аясында норма шығармашылық қызметті жетілдірудің басым бағыттары	50
В.Т. ҚОНЫС, К.Қ. САБИРОВ, А.Қ. ЛЯМБЕКОВА Қазақстан Республикасында заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілерді «топтамалық» қарау мен қабылдаудың ерекшеліктері	56
Конституциялық және әкімшілік құқық	
Е.М. АБАЙДІЛДИНОВ Қазақстан Республикасындағы Конституциялық реформа және парламенттік мониторингті жетілдіру мәселелері	63
Й. ПУДЕЛЬКА, Й. ДЕППЕ (Берлин қ., Германия) Орталық Азиядағы даму процесіндегі жалпы әкімшілік құқық	68
Азаматтық, азаматтық процестік құқық	
М.К. СҮЛЕЙМЕНОВ Азаматтық құқық және қазіргі заманғы жағдайда жеке тұлғаның құқықтарын қамтамасыз ету	80
В.Т. ҚОНЫС Нотариаттық қызмет көрсету сапасын арттыру мәселесіне	94
И.Қ. ЕЛЕУСІЗОВА, Д.М. ТҰРЛЫБЕК Интегралдық микро- схема топологиясын зияткерлік меншік объектісі ретінде құқықтық қорғау	104
Е.В. ГОРЯЧЕВА Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасындағы комиссия шарты	113

В.Ж. ШӘЙКЕНОВ, А.Т. ИДАЯТОВА Қазақстандық заңнама тұрғысынан төрелік талқылауға және төрелік келісімге қолданылатын құқықты таңдау проблемасы	120
Қылмыстық құқық және қылмыстық процесс	
Р.Т. НҰРТАЕВ Қылмыстық құқық қағидаттарын сақтаудың өзекті проблемалары (Нағашыбай Аманғалиұлы Шәйкеновтің мерейтойына орай)	128
А.Қ. ҚАНАТОВ, Ж.Ғ. ҚАЛИШЕВА, Ж.Қ. ҚОЖАНТАЕВА Криминология ғылымындағы белгілі ғалым (Заң ғылымдарының докторы, профессор Ұзыке Сикынбайұлы Жекебаевтың 90 жылдығына орай)	136
А.К. ҚҰРМАНОВА, Қ.И. ИСМАҒҰЛОВ Features of Institute of reconciliation in civil and criminal proceedings (Азаматтық және қылмыстық сот ісін жүргізуде татуласу институтының ерекшеліктері)	142
Мемлекеттік тілдегі заң шығармашылығы практикасынан	
А.А. МЕДИНАЕВА Ғылыми лингвистикалық сараптама: салыстырмалы талдау	149
Ғ.А. ИЛҮЯСОВА Заңнамалық актілердің мәтінін мемлекеттік тілге аударуға байланысты өзекті мәселелер	155
Н.Н. ИСАҚ Заң шығару сапасы мәселесіне	164
Жас ғалым мінбері	
Ф.Р. АХМЕДЖАНОВ, Д.М. БІРЖАНОВА On the issue of extension of jurisdiction of the court with the participation of jurors (Алкабилердің қатысуымен өтетін соттың соттылығын кеңейту мәселесіне қатысты)	170
В.О. ИЛҮИНА Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу: уақыт талаптары	176
Ақпараттық хабарламалар	
2017 ж. 6-17 ақпандағы Астана қ. өткізілген Жас ғалымдардың мемлекеттік биліктің тармақтары арасында өкілеттіктерді қайта бөлу мәселесі жөніндегі үздік шығармаларының байқауы туралы ақпараттық хабарлама	178
2017 ж. 24 ақпандағы Астана қ. «Халықаралық терроризм туралы жан-жақты конвенцияның жобасын әзірлеудің теориялық-практикалық аспектілері: проблемалар және перспективалар» атты дөңгелек үстел туралы ақпараттық хабарлама	181
2017 ж. 2 наурыздағы Астана қ. өткізілген «Құқық шығармашылықта болжау және нормативтік құқықтық актілерді қабылдаудың құқықтық салдарын айқындау өлшемшарттары туралы» атты дөңгелек үстел туралы ақпараттық хабарлама	183
Мерейтой	
Заң ғылымдарының докторы, профессор Ұзыке Сикынбайұлы Жекебаев - 90 жаста	185
Даналық ойлар	186

Собственник и издатель:
ГУ «Институт законодательства
Республики Казахстан»
Издается с 2006 года

Все материалы журнала размещаются
на сайте www.iz.adilet.gov.kz
Включен в перечень изданий
для публикации основных научных
результатов диссертаций
по юридическим наукам
(Приказ ККСОН МОН РК №894
от 30.05.2013 г.)

Состав Редакционного совета
Тукиев А.С. – к.ю.н. (Астана, Казах-
стан) – (председатель)
Абайдельдинов Е.М. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Абызов Р.М. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Белых В.С. – д.ю.н. (Екатеринбург,
Россия)
Губин Е.П. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Борчашивили И.Ш. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Мельник Р.С. – д.ю.н. (Киев, Украина)
Моисеев А.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Муромцев Г.И. – д.ю.н. (Москва,
Россия)
Рахметов С.М. – д.ю.н. (Астана, Ка-
захстан)
Малиновский В.А. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Шерубай Кұрманбайұлы – д.ф.н.
(Астана, Казахстан)

Состав Редакционной коллегии
Кулжабаева Ж.О. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан) – (председатель)
Абылайұлы А. – PhD (Астана, Казах-
стан)
Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Айымбетов М.А. – заслуженный дея-
тель культуры РК (Астана, Казахстан)
Байниязова З.С. – к.ю.н. (Саратов,
Россия)
Досмырза Д.Д. – к.ю.н. (Астана, Ка-
захстан)
Дюсенов Е.А. – к.ю.н. (Астана, Казах-
стан)
Казиев З.Г. – к.ю.н. (Астана, Казах-
стан)
Конусова В.Т. – к.ю.н. (Астана, Казах-
стан)
Маммадов У.Ю. – к.ю.н. (Казань,
Россия)
Мушанов Т.Е. (Астана, Казахстан)
Рахимбердин К.Х. – д.ю.н. (Усть-
Каменогорск, Казахстан)
Свободный Ф.К. – к.пс.н. (Барнаул,
Россия)
Тегизбекова Ж.Ч. – к.ю.н. (Бишкек,
Кыргызстан)
Тлембаева Ж.У. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)

Редакция журнала
Колтубаева Г.Б.
Ермек А.Б.
Жумагелдина Б.Ж.
Байленова А.К.
Джамбуршин К.А.
Свидетельство о постановке
на учет СМИ № 11219-Ж
от 15.11.2010 г. Комитета информации
и архивов Министерства культуры
и информации Республики Казахстан
(№ и дата первичной постановки на учет
№6592-Ж. 07.09.2005 г.)

Адрес:
Республика Казахстан,
010000, г. Астана, пр. Мәңгілік ел, д. 8
тел.: 8(7172)74-02-06;
факс: 8(7172)74-14-43
E-mail: instzak-kz@mail.ru,
institutzakonodatelstva@gmail.com
www.iz.adilet.gov.kz

СОДЕРЖАНИЕ

Колонка редакции.....9

Статья Министра юстиции Республики Казахстан М.Б. Беке-
таева «О перераспределении полномочий Президента страны, закре-
пленных на уровне закона».....13

Вспоминая Н.А. Шайкенова

М.Б. БЕКЕТАЕВ Светлая память профессору Н.А. Шайкенову!.....15
З.Х. БАЙМОЛДИНА Памяти выдающейся личности, ученого-
юриста, реформатора правовой системы Казахстана, доктора юриди-
ческих наук, профессора Нагашбая Амангалеевича Шайкенова.....18
Б.С. КУНШАЕВ «Тек құқық қана қақтығысты сұхбатқа
айналдыруға қабілетті» («Только право способно конфликт превра-
тить в диалог») Интервью с судьей райсуда №2 Медеуского района
г. Алматы Б.С. Куншаевым.....20
С.Б. ИДРИСОВА Памяти Нагашбая Амангалеевича Шайкенова.....24
Д.Б. МАУЛЕНОВ Н.А. Шайкенов и судебная реформа.....25
Г. ТАКИШЕВА, Д. ДАУЫЛБАЕВ Учитель по призванию.....27

Архивные страницы

Г. САПАРГАЛИЕВ Модернизация Конституции Республики
Казахстан.....30

А.А. КАРАЕВ Возвращаясь к научной публикации академика
Г.С. Сапаргалиева «Модернизация Конституции Республики Ка-
захстан» (Сборник матер. круг.стола 1 ноября 2007 г. - С. 7-23).....40

Теория государства и права

К.С. БИРЖАНОВА Н.А. Шайкенов в истории государствен-
ности Казахстана.....45
В.Д. ИПАТОВ (г. Минск) Приоритетные направления совер-
шенствования нормотворческой деятельности в контексте обеспе-
чения эффективной правовой политики в Республике Беларусь.....50
В.Т. КОНУСОВА, К.К. САБИРОВ, А.К. ЛЯМБЕКОВА
Особенности «пакетного» рассмотрения и принятия законов и
иных нормативных правовых актов в Республике Казахстан.....56

Конституционное и административное право

Е.М. АБАЙДЕЛЬДИНОВ Конституционная реформа и во-
просы совершенствования парламентского мониторинга в Респу-
блике Казахстан.....63
Й. ПУДЕЛЬКА, Й. ДЕППЕ (г. Берлин, Германия) Общее ад-
министративное право в Центральной Азии в процессе развития.....68

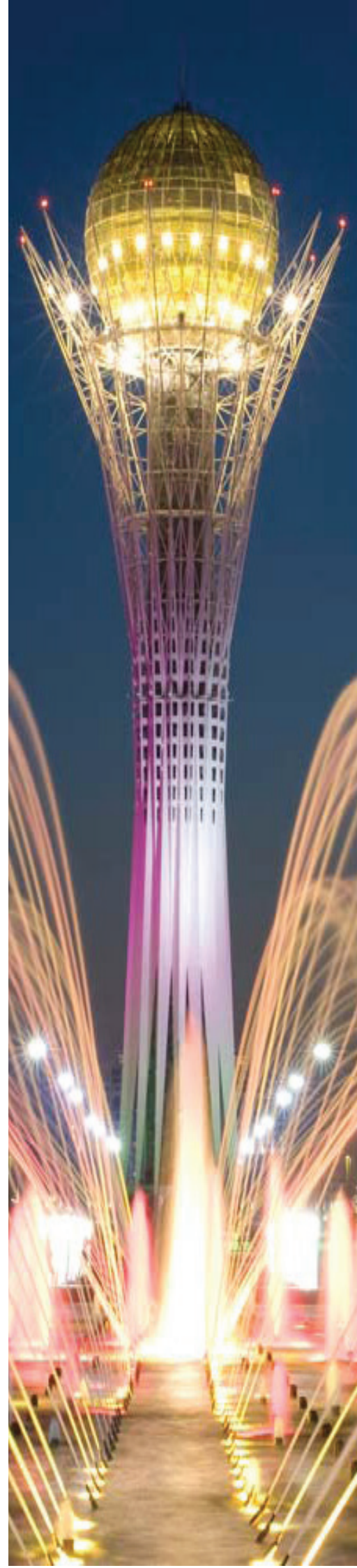
Гражданское и гражданско-процессуальное право

М.К. СУЛЕЙМЕНОВ Гражданское право и обеспечение
прав личности в современных условиях.....80
В.Т. КОНУСОВА К вопросу о повышении качества оказания
нотариальных услуг.....94
И.К. ЕЛЕУСИЗОВА, Д.М. ТҮРЛЫБЕК Правовая охрана то-
пологии интегральной микросхемы как объекта интеллектуальной
собственности.....104
Е.В. ГОРЯЧЕВА Договор комиссии в гражданском законода-
тельстве Республики Казахстан.....113
В.Ж. ШАЙКЕНОВ, А.Т. ИДАЯТОВА Проблема выбора
применимого к арбитражному разбирательству и арбитражному
соглашению права с точки зрения казахстанского законодательства.....120

Уголовное право и уголовный процесс

Р.Т. НУРТАЕВ Актуальные проблемы соблюдения принци-
пов уголовного права (к юбилею Нагашбая Амангалеевича Шай-
кенова).....128

А.К. КАНАТОВ, Ж.Г. КАЛИШЕВА, Ж.К. КОЖАНТАЕВА Крупный учёный в науке криминологии (К 90-летию доктора юридических наук, профессора Узыке Сикунбаевича Джекебаева).....	136
А.К. КУРМАНОВА, К.И. ИСМАГУЛОВ Features of Institute of reconciliation in civil and criminal proceedings (Особенности института примирения в гражданском и уголовном судопроизводстве).....	142
Из практики законотворчества на государственном языке	
А.А. МЕДИНАЕВА Научная лингвистическая экспертиза: сравнительный анализ.....	149
Г.А. ИЛЪЯСОВА Актуальные проблемы, связанные с переводом текста законодательных актов на государственный язык.....	155
Н.Н. ИСАК К вопросу качества законотворчества.....	164
Трибуна молодого ученого	
Ф.Р. АХМЕДЖАНОВ, Д.М. БИРЖАНОВА On the issue of extension of jurisdiction of the court with the participation of jurors (К вопросу о расширении подсудности суда с участием присяжных заседателей).....	170
В.О. ИЛЫНА Внесение изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан: вызовы времени.....	176
Информационные сообщения	
Информационное сообщение о конкурсе лучших сочинений молодых ученых по вопросу перераспределения полномочий между ветвями государственной власти, г. Астана, 6-17 февраля 2017 г.....	178
Информационное сообщение о круглом столе «Теоретико-практические аспекты разработки проекта Всеобъемлющей Конвенции о международном терроризме: проблемы и перспективы», г.Астана, 24 февраля 2017 г.....	181
Информационное сообщение о круглом столе «О прогнозировании в правотворчестве и критериях определения правовых последствий принятия нормативных правовых актов», г. Астана, 2 марта 2017 г.....	183
Юбилей	
Доктору юридических наук, профессору Узыке Сикунбаевичу Джекебаеву – 90 лет.....	185
Мудрые мысли	186

Owner and publisher:
SI «Legislation Institute
of the Republic of Kazakhstan»

Published since 2006

All journal materials are placed
on the website

www.iz.adilet.gov.kz

Included in the list of publications of basic
scientific results of dissertations on legal
sciences (Order CCES MES RK №894
from 05.30.2013)

Editorial Council members

Tukiyev A.S. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
– (Chairman)

Abaydeldinov E.M. – d.j.s. (Astana,
Kazakhstan)

Abyzov R.M. – d.j.s. (Moscow, Russian)

Belih V.S. – d.j.s. (Ekaterinburg, Russian)

Gubin E.P. – d.j.s. (Moscow, Russian)

Borchashvili I.Sh. – d.j.s. (Astana, Ka-
zakhstan)

Melnik R.S. – d.j.s. (Kiev, Ukraine)

Moiseev A.A. – d.j.s. (Moscow, Russian)

Muromtsev G.I. – d.j.s. (Moscow, Russian)

Rahmetov S.M. – d.j.s. (Astana, Kazakh-
stan)

Malinovskiy V.A. – d.j.s. (Astana, Kazakh-
stan)

Sherubai Kurmanbaiuly – d.ph.s.
(Astana, Kazakhstan)

Editorial Board members

Kulzhabayeva Zh.O. – c.j.s. (Astana,
Kazakhstan) – (Chairman)

Abylaiuly A. – PhD (Astana, Kazakhstan)

Azer Aliyev – PhD (Kiel, Germany)

Aiymbetov M.A. – Honored Worker of
Culture of Kazakhstan, (Astana, Kazakh-
stan)

Bainiyazova Z.S. – c.j.s. (Saratov, Rus-
sian)

Dosmyrza D.D. – c.j.s. (Astana, Kazakh-
stan)

Dyusenov E.A. – c.j.s. (Astana, Kazakh-
stan)

Kaziyev Z.G. – c.j.s. (Astana, Kazakh-
stan)

Konusova V.T. – c.j.s. (Astana, Kazakh-
stan)

Mammadov U.Y. – c.j.s. (Kazan', Rus-
sian)

Mushanov T.E. (Astana, Kazakhstan)

Rakhimberdin K.H. – d.j.s. (Ust-Kame-
nogorsk, Kazakhstan)

Svobodniy F.K. – c.ps.s. (Barnaul, Rus-
sian)

Tegizbekova Zh.Ch. – c.j.s. (Bishkek,
Kyrgyzstan)

Tlembaeva Zh.U. – c.j.s. (Astana, Ka-
zakhstan)

The editorial staff

Koltubayeva G.B.

Yermek A.B.

Zhumageldina B.Zh.

Bailenova A.K.

Dzhamburshin K.A.

The certificate of registration of mass media
№11219-G from 15.11.2010 from
the Committee of Information and Archives
of the Ministry of Culture and Information
of the Republic of Kazakhstan
(Number and date of primary registration
№6592-Zh.07.09.2005.)

Address:

The Republic of Kazakhstan,
010000, Astana, Mangilik el pr., 8
tel.: 8 (7172) 74-02-06
fax: 8 (7172) 74-14-43
e-mail: instzak-kz@mail.ru,
institutzakonodatelstva@gmail.com
www.iz.adilet.gov.kz

CONTENT

Editorial.....10

*An article of M.B. Beketayev, the Minister of Justice of the Republic
of Kazakhstan "On the redistribution of the President's powers"*.....11

Memories of N.A. Shaikenov

M.B. BEKETAYEV Cherished memory of the Professor
N.A. Shaikenov!.....15

Z.H. BAYMOLDINA In memory of an outstanding personality,
a legal scientist, reformer of the legal system of Kazakhstan, Doctor of
Law, Professor Nagashbay Amangaleevich Shaykenov.....16

B.S. KUNSHAYEV «Only the law is able to turn the conflict
into a dialogue.» Interview with the №2 district court judge of Medeu
district of Almaty by B.S. Kunshayev.....20

S.B. IDRISOVA In memory of Nagashbay Amangalievich
Shaikenov.....24

D.B. MAULENOV N.A. Shaikenov and judicial reform.....25

G. TAKYSHEVA, D. DAULBAYEV Teacher by vocation.....27

Archive page

G. SAPARGALIYEV Modernization of the Constitution of the
Republic of Kazakhstan.....30

A.A. KARAYEV Revert to scientific publication of academician
G.S. Sapargaliyev "Modernization of the Constitution of the Republic
of Kazakhstan" (Collection of round table materials November 1, 2007
- pp 7-23).....40

Theory of State and Law

K.S. BIRZHANOVA N.A. Shaikenov in the history of Kazakhstan
statehood.....45

V.D. IPATOV (Minsk, Belarus) The priority ways of improvement
of the rule-making activity in the context of providing effective legal
policy in the Republic of Belarus.....50

V.T. KONUSOVA, K.K. SABIROV, A.K. LYAMBEKOVA
Some features of the «package» principle of consideration and
adoption of laws and other legal acts of the Republic of Kazakhstan.....56

Constitutional and administrative law

E.M. ABAYDELINOV Constitutional reform and issues
of improvement of parliamentary monitoring in the Republic of
Kazakhstan.....63

J. PUDELKA, J. DEPPE (Berlin, Germany) General
administrative law in Central Asia in the development process.....68

Civil and Civil Procedural Law

M.K. SULEYMENOV Civil law and protection of individual
rights in modern conditions.....80

V.T. KONUSOVA On the issue concerning improvement of the
quality of notary services.....94

I.K. ELEUSSIZOVA, D.M. TURLYBEK Legal protection of integrated circuit topology as an object of intellectual property.....	104
E.V. GORYACHEVA Commission contract in civil legislation of the Republic of Kazakhstan.....	113
V. ZH. SHAIKENOV, A.T. IDAYATOVA The problem of choosing applicable law to arbitration and the arbitration agreement in the context of the Kazakhstan legislation.....	120

Criminal law and criminal procedure

R. NURTAYEV Current problems of compliance with the principles of criminal law (The article on the anniversary of Nagashybay Amangaleevich Shaikenov).....	128
A.K. KANATOV, ZH.G. KALISHEVA, ZH.K. KOZHANTAYEVA A leading scholar of criminology (For the 90th anniversary of Uzyke S. Dzhekibaev, Doctor of Law, Professor).....	136
A.K. KURMANOVA, K.I. ISMAGULOV Features of institution of conciliation in civil and criminal proceedings.....	142

Lawmaking practice in the official language

A.A. MEDINAYEVA The scientific linguistic expertise: comparative analysis.....	149
G.A. ILYASOVA Current problems related to the translation of texts of acts to the state language.....	155
N.N. ISAK The issue of lawmaking quality.....	164

Young scholar tribune

F.R. AKHMEDZHANOV, D.M. BIRZHANOVA On the issue of extension of jurisdiction of the court with the participation of jurors.....	170
V.O. ILINA The amendment of Constitution of the Republic of Kazakhstan: contemporary challenges.....	176

Information letters

Information note about the competition for the best essay of young scientists on the redistribution of powers among the branches of government, Astana, 6-17 February 2017.....	179
Information note about the round table on “Theoretical and practical aspects of development of draft of the comprehensive convention on international terrorism: problems and prospects”, Astana, 24 February 2017.....	181
Information note about the round table on «Forecasting in law-making and the criteria for determining the legal consequences of the adoption of regulatory legal acts», Astana, March 2, 2017.....	183

Anniversaries

90 years to the Doctor of Law, Professor Uzyke S. Dzhakebayev.....	185
--	-----

Wise thoughts

.....	186
-------	-----

УДК 340.1:81'244(574)

ЗАҢНАМАЛЫҚ АКТІЛЕРДІҢ МӘТІНІН МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛГЕ АУДАРУҒА БАЙЛАНЫСТЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР

Гүлжазира Ақтөреқызы Ілиясова

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің азаматтық және еңбек құқығы кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының кандидаты, доцент. Қарағанды қаласы;
e-mail: G.Iliasova@mail.ru

Түйін сөздер: мемлекеттік тіл; заңнамалық акт; заң техникасы; заңдық термин; заңнамалық актінің мәтіні.

Аннотация. Заңнамалық актілердің мәтінін мемлекеттік тілге аудару сапасына қатысты заң техникасымен байланысты мәселелер мақала тақырыбының өзектілігі болып табылады. Мақалада бүгінгі күні қазақстандық заңнамада нормативтік құқықтық актілердің мәтіндерін қазақ тіліне аударумен байланысты мәселелер әлі де шешімін таппай отырғаны туралы атап көрсетіледі. Кәсіби қызметін жүзеге асыру барысында заңгерлер әрқашан құқық нормаларын және заң терминологиясын қазақ тіліне дұрыс емес аударумен байланысты қателіктерді жиі кездестіріп отырады, мәселен, мәтін тікелей аударылады, соның салдарынан заңдық терминдердің мағынасы өзгереді, жалпыға танымал заңдық терминдер бірнеше түрлі нұсқасында аударылады. Бұндай мәселелер құқық нормаларын теріс түсінуге және теріс түсіндіру беруге әкеледі. Ал құқық теориясы бойынша заң техникасының қажетті шарты болып терминологияның біртектілігінің сақталуы, бір ұғымға қатысты бірнеше терминді пайдалануға жол бермеу танылады.

Зерттеудің мақсаты заң техникасының теоретикалық ережелеріне және азаматтық заңнаманың мемлекеттік тілдегі мәтіндеріне талдау жүргізу негізінде құқық нормаларының аудармаларындағы қателіктерін айқындау, қазақ тіліне заңнамалық актілердің мәтіндерін сапасыз аудару мәселелері бойынша жалпы қорытындылау, соның негізінде мемлекеттік тілде заңнамалық актілерді әзірлеу бойынша заң техникасын жетілдіру жөнінде қорытындылар жасау.

Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілерінің мемлекеттік тілдегі мәтіндеріне, теоретикалық көзқарастар мен автордың атап өткен ескертпелеріне жалпылама талдау жүргізу нәтижесінде құқық нормаларының қазақ тіліндегі дұрыс аудармаларының нұсқалары ұсынылады және нормативтік құқықтық актілердің мәтіндерін қазақ тіліне аударудың заң техникасын жетілдіру жолдары ұсынылады. Мұндай маңызды мәселені шешу қазіргі қазақстандық қоғамның құқықтық мәдениетін жогарылатуға септігін тигізері анық.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, СВЯЗАННЫЕ С ПЕРЕВОДОМ ТЕКСТА ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ АКТОВ НА ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЯЗЫК

Ілиясова Гульжазира Актуреевна

Профессор кафедры гражданского и трудового права
Карагандинского государственного университета имени академика Е.А. Букетова,
кандидат юридических наук, доцент; город Караганда;
e-mail: G.Iliasova@mail.ru

Ключевые слова: государственный язык; законодательный акт; юридическая техника; юридический термин; текст законодательного акта.

Аннотация. Актуальность темы статьи заключается в исследовании проблем, связанных с юридической техникой в отношении качества переводов законодательных актов на государственный язык. В статье указывается, что на сегодняшний день в современном казахстанском законодательстве проблемы, связанные с некачественным переводом текста нормативных правовых актов, существуют до сих пор. При осуществлении профессиональной деятельности юристы всегда сталкиваются с ошибками, связанными с неправильным переводом текста норм права и юридической терминологии на казахский язык, например, осуществляется прямой перевод текста и теряется смысл юридических тер-

минов, общепризнанные юридические термины переводятся в нескольких вариантах. Эти проблемы приводят к неправильному пониманию и толкованию норм права. А ведь по теории права необходимыми условиями юридической техники являются соблюдение единства терминологии, недопустимость использования разных терминов для обозначения одних и тех же понятий. Целью исследования является анализ теоретических положений законодательной техники и текстов гражданского законодательства на государственном языке и на этом основании выявление ошибок в переводе норм права, обобщение проблем некачественного перевода текста законодательных актов на казахском языке, сделать выводы по совершенствованию юридической техники при разработке законодательных актов на государственном языке.

Исходя из обобщенного анализа текстов на государственном языке некоторых законодательных актов Республики Казахстан, существующих теоретических взглядов и высказанных автором замечаний, предлагаются варианты правильного перевода норм права на казахский язык и пути совершенствования юридической техники по переводу текста нормативных правовых актов на казахский язык. Решение такой важной проблемы будет способствовать повышению правовой культуры современного казахстанского общества.

CURRENT PROBLEMS RELATED TO THE TRANSLATION OF TEXTS OF ACTS TO THE STATE LANGUAGE

Pyassova Gulzhazira Aktureevna

Professor of chair of the civil and labor law of the Karaganda State University named after academician Ye.A. Buketov, candidate of jurisprudence science, associate professor; Karaganda city; e-mail: G.Iliasova@mail.ru

Keywords: state language; legal act; legal equipment; legal term; text of the legal act.

Abstract. Relevance of the subject consists of the problems' researches connected with the legal equipment in the relations to quality of the acts' translations on a state language. Nowadays in the modern Kazakhstan legislation, as specified in article, problems connected with the low-quality text translation of the statutory legal acts exist still. At implementation of professional activity lawyers always make mistakes connected with the wrong text translation of the legal rules and legal terminology into Kazakh, for example, a direct transfer of the text is made and the meaning of legal terms is lost, the conventional legal terms are translated in several options. These problems result in the wrong understanding and interpretation of the legal rules. According to the theory of the law, necessary conditions of the legal equipment are respect for unity of terminology, inadmissibility of use in different terms for designation of the same concepts. Research objective is the analysis of theoretical provisions of the legislative equipment and texts of the civil legislation in a state language and bases on that to identify mistakes in translation of legal rules, generalize problems of the low-quality text translation of acts in Kazakh, to draw conclusions on improvement of the legal equipment when developing acts in a state language.

Proceeding from the generalized analysis some acts' texts of the Republic of Kazakhstan in a state language, the existing theoretical views and remarks stated by the author, options of correct translation of legal rules on kazakh language and improvemental ways of the legal equipment on the text translation of statutory legal acts into kazakh are offered. The solution of such important problem will promote to increase in legal culture of modern Kazakhstan society.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 7-бабына сәйкес «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік тіл - қазақ тілі»¹. Қазақстан Республикасы 1991 жылы Тәуелсіздікті алған сәтінен бастап мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін бекіту үшін бірқатар заңдар мен реформалар қабылданды. Олардың ішінде «Тілдер туралы» Заңы, «Тілдерді қолдану мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасы» және т.б. қазақ тілінің мемлекеттік тіл

ретінде қалыптасуына және іс-жүргізудің қазақ тілінде жүзеге асырылуына зор ықпал етті.

Қазақстан Республикасының «Тіл туралы» Заңының 4-бабында «Мемлекеттік тіл – мемлекеттің бүкіл аумағында, қоғамдық қатынастардың барлық саласында қолданылатын мемлекеттік басқару, заң шығару, сот ісін және іс қағаздарын жүргізу тілі», – деп жазылған².

Қазақ тілі мәселесі мемлекеттік

¹ Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_#z0

² Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 11 шілдедегі N 151 Заңы «Қазақстан Республикасындағы тіл туралы» // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000151_

деңгейде көтерілген кейінгі жылдары бұқара жұртшылық та ана тілінің мәртебесі үшін белсенділік танытуда. Бірақ, соған қарамастан, әлі де болса шешілмей жатқан түйінді мәселелер баршылық. Атап айтқанда, елімізде қабылданып жатырған нормативтік құқықтық актілердің қазақ тілі нұсқасындағы мәтінінде қолданылған сөз тіркестері мен сөйлемдерді құрастыруда жіберілген кемшіліктер заңдағы нормалардың мәнісін түсініксіз етеді. Оның себептері келесідей:

Біріншіден, нормативтік құқықтық актілердің түпнұсқалары орыс тілінде қабылданады, кейін қазақ тіліне аударылады. Қазақ тіліне аударумен заңгерлер емес, тіл білімінің мамандары айналысады. Сол себепті заң терминдері тікелей мағынада аударылып, мәнісін жоғалтады [1].

Осы жерде тағы бір тоқтала кететін маңызды мәселе: ресми аударма ісі филологтарға (бірінші мамандығы «филолог», екінші мамандығы «заңгер») жүктелген. Дұрысы заңның мәтінімен жұмыс істейтін адам міндетті түрде заңгер, яғни бірінші меңгерген мамандығы «заңгер» болуы керек. Өйткені, майталман аудармашы-филолог маманның өзі заңның мәтінімен жұмыс істеуге келгенде, сол заңның табиғатын түсіне алмай қиналады. Әрине, бұл олардың кінәсі емес. Бүгінгі күнге дейін солай болып келді, қазір де солай. Сөздің мағынасын жете түсініп, әдеби сөйлем құрғанымен, заңның тілі - ресми тіл, әр заң мен құқықтық актіде норма болатынын кез келген аудармашы түсіне бермейді. Заңдық техникадан хабары жоқ адам қазақшаға еркін аударып немесе редакциялап қойғанымен, орыс тіліндегі түпнұсқамен салыстырып, заң шығарушының не айтпақ болғанын зерделегенде, заң шығарушының ойын, яғни құқық нормасының мәнісін бұрмалайтын жағдайлар кездеседі. Сондықтан, заң мәтінімен жұмыс істейтін аудармашы оның мәнісін түсінетін адам, яғни заңгер болуы керек.

Қазіргі кезде тіліміздегі сөздердің күнделікті мағынасымен қатар терминдік мәні, мазмұны әр-алуан. Қазақ тілінің байлығы, мағыналық көпнұсқалығы, синонимдік мағыналарының кеңдігі көркем әдебиетте мол мүмкіндіктер ашқанымен, өзіндік ерекше талаптарға сай ресми нысанда әзірленетін заң актілерінде белгілі бір қиындықтар туындатады.

Заң техникасы тұрғысынан келгенде әр сөз бір ғана мағынаны беруі қажет. Осыған сәйкес, ұлттық заңнама жүйесінде терминдердің бір мағынада түсіндіріліп, бірізділікпен қолданылуына қол жеткізу бүгінгі күннің өзекті мәселесіне айналып отыр. Заң тілінің нақты, тиянақты,

бір мағыналы болуы, оның қоғамдық қатынастарды нәтижелі реттеуінің және толыққанды жүзеге асырылуының маңызды кепілдіктерінің бірі болып табылады. Осы талаптардың іс жүзінде орындалуы әрқашан көңілден шыға бермейді. Басқа нормативтік құқықтық актілермен салыстырғанда, Негізгі заңның – Конституцияның өзінде заң техникасының тілге қатысты талаптары сақтала бермейді. Мысалы, Конституцияда бір сөздің бірнеше синоним сөздерімен жазылуы («құқы», «құқығы», «құқысы», «хақы», «хақылы», «хақысы»), бір терминнің орнына әртүрлі сөздердің қолданылуы («еркіндігі», «бостандығы»).

Ұлттық заңнама терминологиясында шешілмей жүрген бірқатар өзекті мәселелер бар. Оның біріншісі – нормативтік-құқықтық актілердегі атау сөздердің, терминдердің бірізділігі мәселесі. Нормативтік құқықтық актілер жобаларының орыс тілінде әзірленуі, Парламентке келіп түскенше осы жобалардың сол тілдегі мәтіні ғана пысықталып, ал қазақ тіліндегі аударма нұсқасының назардан тыс қалуы, депутаттық жұмыс топтарында да жобамен жұмыстың негізінен орыс тілінде жүргізілуі, жалпы алғанда ұлттық заңнама тілінің, оның терминологиясының орыс тіліндегі нұсқаға байланып қалуы ұлттық заңнаманың тілі мен терминдеріндегі бірізділіктің сақталмауына себеп болып отыр. Тиісті сала маманының, заңгердің талдауынан өтпеген ұлттық термин жалғыз аудармашының аударма жұмысына тәуелді болып қала береді.

Екіншіден, Ана тілімізде жазылған арнайы заң әдебиеттерінің, оқулықтардың мардымсыздығы салдарынан болашақ заңгерлерге мемлекеттік тілде дәріс, тәжірибе сабақтарын беру барысында оқытушы көптеген қиындықтарға ұшырасады. Соңғы жылдары оқулық тапшылығы мәселесі аударма басылымдардың арқасында біртіндеп шешімін тапқанымен, олардың басым көпшілігінің сапасы ешқандай сын көтермейді. Сондықтан, мемлекеттік тілде оқыту сапасын жақсарту үшін әрбір білім алушыны қазақ тілінде жарияланған оқу құралдарымен және инновациялық оқу-әдістемелік құралдармен (электронды оқулықтар, дәрістермен) жеткілікті қамтамасыз ету және оларды әзірлеу мен сапасын жоғарылату үшін авторларды материалдық ынталандыру қажет деп санаймыз.

Үшіншіден, ғаламтор жүйесінде мемлекеттік тілде ақпараттарды жариялау көлемі аз. Сондай-ақ мемлекеттік органдар мен мекемелердің ресми сайттарында қазақша ақпараттардың көлемі аз және тұрақты жаңартылып отырмайды.

Төртіншіден, соңғы жылдары заң ғылымы саласында мемлекеттік тілде қорғалған кандидаттық және докторлық диссертациялардың жалпы санының ұлғаюы байқалады. Алайда, заң ғылымының жекелеген салалары бойынша зерттелмеген өзекті мәселелер баршылық. Сол себепті, отандық ғылымды, соның ішінде, заң ғылымы саласында мемлекеттік тілде жүргізілетін зерттеулерді дамыту үшін мемлекеттік қолдау көрсету қажет.

Бесіншіден, қолданыстағы нормативтік құқықтық актілердің мемлекеттік тілдегі мәтіндері сын көтере бермейді. Себебі, қазақ тіліндегі заң терминдерінің бірыңғай үлгісі жоқ болғандықтан, нормативтік құқықтық актілердің мәтіндері әртүрлі терминдерді қолдана отырып аударылады, бұл заңды қате түсінуге әкеледі. Заң актілерінің де алдымен орыс тілінде жазылып, қазақшаға соңынан аударылуы бұл саладағы жағдайдың түбегейлі оңалуына септігін тигізбейді.

Қазақстан Республикасындағы қабылданған нормативтік құқықтық актілердің басым бөлігінің алғашқы түпнұсқасы орыс тілінде әзірленіп, кейіннен қазақ тіліне аударылады. Жалпы бұл іс-әрекет Қазақстан Республикасының «Тіл туралы» Заңының 9-бабында көрсетілген, ол жерде «Мемлекеттік органдардың актілері мемлекеттік тілде әзірленіп, қабылданады, қажет болған жағдайда, мүмкіндігінше, басқа тілдерге аударылуы қамтамасыз етіле отырып, оларды әзірлеу орыс тілінде жүргізілуі мүмкін» - деп жазылған. Негізінен осы заңдардың бастапқы кезінде орыс тілінде әзірленіп, кейіннен қазақ тіліне аударылуы, осы заңдардың қазақ тіліндегі нұсқаларындағы көптеген қайшылықтарға әкеп соғады. Заңдардың негізгі қалыптастырушы бөлігі ретінде біз терминдерді қарастырамыз. Осы терминдер нақты берілген бір ұғымды білдіріп, бірыңғай түсінілуі тиіс. Сондықтан заң аудармасымен айналысатын аудармашылардың заң терминдерін біліп және оларды бірыңғай қолданбауы қазіргі таңдағы бірден бір өзекті мәселе болып табылады.

Қолданыстағы заңдардың қазақша нұсқасын зер сала оқысақ, оған негізінен мағыналық аударма емес, сөзбе-сөз аударма, ресми тіл емес, көркем әдебиет тілі тән екеніне көзіміз жетеді. Соның салдарынан заңның тілі әрқелкі, терминдерді қолдануда бірізділік жоқ. Шынын айтқанда, қазіргі кезде заңдардың орысша нұсқасынсыз оның қазақша нұсқасын толық мәнінде дұрыс түсініп, дұрыс қолдану мүмкін емес [2, 28 б.].

Кейбір сөздердің баламасының дұрыстығы күмән туғызса, кейбір сөздердің аудармасы, тіпті құлаққа оғаш естіледі. Кейбір латын тілінен енген заң терминдерін қазақ тіліне аударудың қажеті қанша? Неге сол терминді қалдырмасқа? Әйтпесе, нормативтік құқықтық актілерде заң терминдерінің бір емес бірнеше аудармасын кездестіруге болады. Мәселен, Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің қазақ тіліндегі нұсқасын зер сала оқысақ, онда сөздердің қазіргі жазылу емлесін ескермеу, құқықтық мағынасынан гөрі көркем әдебиеттік сипаты басым сөздерді қолдану, стильдік үйлесімділіктің болмауы орын алған. ҚР Азаматтық кодексінің ерекше бөлімінде «интеллектуальная собственность» термині үш түрлі аударылған: «интеллектуалдық меншік», «санаткерлік меншік», «зияткерлік меншік» - бұл орысша мәтіндегі бір сөздің екі, үш сөзбен аударылуы.

Заңды алғашқы кезеңінде орыс тілінде әзірлеу сатысында ол процеске құқық мамандарының қатысуы және негізгі жұмысты атқаруы көрсетілген заңның дұрыс әзірленуінің негізі болып табылады. Ал оның қазақша аудармасына келетін болсақ, негізі заң аударумен лингвистика мамандарының айналасатынын көре аламыз, сондықтан қазақ тіліне аударылған заңдар өзінде, алғашқы түпнұсқаға қарағанда бірнеше қайшылықтарды қамтиды. Осы қайшылықтардың үлгілерін көрсету үшін, мысал ретінде аса маңызды нормативтік құқықтық актілерді салыстырып қараймыз.

«Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 6 сәуірде қабылданған Заңында: «Қазақ және орыс тілдеріндегі нормативтік құқықтық актілердің мәтіндері теңтүпнұсқалы болуға тиіс.» - деп атап көрсетілген (24-баптың 3-бөлімі)³. Алайда, қазақ тіліндегі заңнамалық актілердің мәтіндерінде осы нормаға қайшы келетін тұстары баршылық. Мәселен, ҚР Азаматтық кодексінің (жалпы бөлім) 3-бабы орысша мәтінінде «Гражданское законодательство Республики Казахстан» деп аталады, ал қазақша нұсқасында «Қазақстан Республикасының азаматтық заңдары» деп жазылған. Құқықтық актілер туралы» заңында 1-баптың 16 п. сәйкес, «законодательство Республики Казахстан» сөзі «Қазақстан Республикасының заңнамасы» деп аударылған.

ҚР Азаматтық кодексінің (жалпы бөлім) 6-бабы орысша мәтінінде «Толкование норм гражданского законодательства» деп аталады, ал қазақ тіліндегі мәтінінде «Азаматтық

³ Қазақстан Республикасының «Құқықтық актілер туралы» 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V ҚРЗ Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000480>

заң қалыптарының түсінілуі» деп жазылған. «Құқықтық актілер туралы» заңға сүйенетін болсақ, 1-баптың 18-п. «норма права» сөздері «құқық нормасы» деп аударылады. Сол сияқты «толкование» сөзінің «түсінілуі» деп аударылуы ұйқаспайды, сондықтан «Құқықтық актілер туралы» заң бойынша «түсіндіру» деген аудармасы лайықты деп санаймыз. Сонымен, Азаматтық кодекстің 6-бабының атауын былай деп өзгертер едік: «Азаматтық заңнама нормасын түсіндіру». Тағы да осындай қате аударма Азаматтық кодекстің 114-бабында да қайталанады.

Азаматтық кодекстің 267-бабында «нормативный акт» сөздері «қалыпты құжат» деп қате аударылған, себебі «Құқықтық актілер туралы» заңның 1-бабының 25-п. бойынша, «нормативный правовой акт» - «нормативтік құқықтық акт» деп аударылады.

ҚР Азаматтық кодексіндегі (Ерекше бөлім) 406-баптың 2, 3-тармақтарына сәйкес, орысша мәтіндегі «законодательные акты» деген сөздер түрліше аударылған, бір жерде «заң актілері», ал екінші бір жерде «заңнамалық актілер» деп берілген. Осы сөздердің мағынасы бірдей болғанымен, бірізділікті сақтау мақсатында Кодекстің толық мәтіні бойынша «Нормативтік құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 1-бабы 2) тармақшасына сәйкес «заңнамалық акт» деп қолданылған орынды болар еді деп санайды мамандар [3].

Азаматтық кодекстің 236-бабы «Жаңадан жасалып жатқан қозғалмайтын мүлікке меншік құқығының пайда болуы» деп аталса, 255-бабы «Жер учаскесін және басқа да табиғи ресурстарды алып қоюға байланысты жылжымайтын-мүлікке меншік құқығының тоқтатылуы» деп аталады. Осы баптардың редакциясында «жылжымайтын мүлік» сөздерінің орнына «қозғалмайтын мүлік» сөздері қолданылады. Яғни, орысша мәтіндегі «недвижимое имущество» сөздері екі түрлі аударылған, 117-бапта «жылжымайтын және жылжымалы мүлік», ал басқа 216, 240, 242, 247, 249, 281, 299, 309, 319-баптарында «қозғалмайтын мүлік», «қозғалмалы мүлік» деген сөздер қолданылады.

Азаматтық кодекстің 147-бабында мәміленің ұғымы орысша мәтінде келесідей берілген: «Сделками признаются действия граждан и юридических лиц, направленные на **установление**, изменение или прекращение гражданских прав и обязанностей», ал қазақша мәтінде «Азаматтар мен заңды тұлғалардың азаматтық құқықтары мен міндеттерін **белгілеуге**, өзгертуге немесе тоқтатуға бағытталған әрекеттері мәмілелер деп танылады» деп анықтама

береді. Осы анықтамадағы «установление» деген сөз «белгілеуге» деп дұрыс емес аударылған. Әрекеттер белгіленбейді, орнатылады. Сондықтан, 147-баптың редакциясы келесідей жазылуы тиіс деп санаймыз: «Азаматтар мен заңды тұлғалардың азаматтық құқықтары мен міндеттерін орнатуға, өзгертуге немесе тоқтатуға бағытталған әрекеттері мәмілелер деп танылады»

Азаматтық кодексте «обычай делового оборота» деген ұғым бар. Осы ұғым қазақ тілінде бес түрлі нұсқада аударылыпты: «іскерлік қызмет өрісіндегі әдеттегі құқықтар» (3-баптың 4-бөлімі), «іскерлік айналым дәстүрлері» (366-баптың 1-бөлімі), «іскерлік айналым ғұрпы» (411-баптың 2-бөлімі); «іскерлік айналым дағдылары» (427-баптың 2-бөлімі, 431-баптың 2-бөлімі); «іскерлік айналымның тиісті сауда терминдеріне қатысты қолданылып жүрген ғұрыптар» (1113-баптың 6-бөлімі). Бұл сөздерді біздің ойымызша «іскерлік қызмет өрісіндегі әдет» деп аударған жөн.

Орыс тіліндегі «оформление» сөзі Азаматтық кодексте «ресімдеу» деп аударылған, мәселен, «Тіркеуден бас тарту жазбаша түрде **ресімделуге** тиіс» (155-баптың 1-бөлімі), «кепілге салу билетін беруімен **ресімделеді**» (328-баптың 2-бөлімі), «тауарды жеткізіп берудің **ресімделуін** куәландыратын түбіртек» (452-баптың 2-бөлімі), «қол қойған актімен **ресімделеді**» (663-баптың 4-бөлімі), «патентті **ресімдеу** мен беру тәртібі» (1006-баптың 2-бөлімі). Қазақ тілінде «ресімдеу» деген сөз жоқ. «Оформление» - «рәсімдеу» деп аударылады. Ал 55-бапта «Последствия возбуждения **процедуры** банкротства» қазақ тілінде «Банкроттық **рәсімін** қозғау салдарлары» деп аударылыпты. Осы баптағы процедура сөзін аудармай сол қалпында қолдана берген жөн. Себебі «процедура» сөзі (французша – «procedure», латынша «procedo» - продвигаюсь)⁴ деген ұғым береді. Яғни латын сөзінен енген сөз болғандықтан, аударудың қажеті жоқ деп санаймыз.

Азаматтық кодекстің ерекше бөлімінде реттелген кейбір азаматтық-құқықтық шарттардың атаулары қазақ тілінде дұрыс аударылмаған. Атап айтатын болсақ, 25-тараудың 4-бөліміндегі қарастырылған «Келісім-шарт жасасу» бұл орыс тіліндегі «Договор контрактации». Негізінде «контракт» сөзі латын тілінде «contractus» - шарт деген ұғым береді, ал «контрактация» термині ауылшаруашылығы өнімдерін сатып алу шартына қатысты қолданылады.

⁴ Большой энциклопедический словарь // <http://www.vedu.ru/bigencdic/51021/>

Сол себепті осы шарттың атауын «Контракция шарты» деп өзгерту қажет.

26-тарауда қарастырылған «Айырбас шарты» атауы да үйлесімсіз. «*Айырбастау шарты*» деген аудармасын қолдану жөн деп санаймыз.

36-тарауда қарастырылған «Договор займа» қазақша мәтінде «Заем шарты» деп (715-717, 719-727-баптарда) аталып, аударусыз күйінде қалдырылған. Алайда «Договор займа» сөздерінің қазақша аудармасы «*Қарыз шарты*» болуы тиіс. Ал енді осы тарауда одан әрі ішінара кейбір баптарда «**Қарыз шарты** бойынша сыйақы» (718-бап), «**Банктік қарыз шартының** және микрокредит беру туралы шарттың ерекшеліктері» (728-бап) деп аударылған. Яғни, бір тараудың ішінде терминдерді қолдануда біртектілік сақталмаған, әр бапта әрқалай аударылған.

518-баптың мазмұны «Договор ренты подлежит **нотариальному** удостоверению» дұрыс аударылмаған «Рента шартын **нотариат** куәландыруға тиіс». Нотариат – субъект емес, ол құқықтық институт (ҚР «Нотариат туралы» 1997 жылғы 14 шілдедегі Заңының 1-бабы). Сондықтан шартты нотариат куәландырмайды, нотариус куәландыруы тиіс. Ал 518-баптың мазмұнын аударатын болсақ, келесідей редакцияда жазылуы тиіс: «*Рента шарты нотариаттық куәландыруға жатады*».

Сонымен қатар, 1051-баптың атауының орыс тіліндегі нұсқасы «Нотариально удостоверенное завещание» қазақ тілінде «**Нотариатта** куәландырылған өсиет», 1052-баптың орыс тіліндегі нұсқасы «Завещания, приравниваемые к нотариально удостоверенным» қазақ тілінде «**Нотариатта** куәландырылғандарға теңестірілетін өсиеттер» деп аударылған. Жоғарыда қарастырылған «Нотариат туралы» Заңға сәйкес, бұл баптардың атаулары келесідей үйлесімді аударылуға жатады: «*Нотариаттық куәландырылған өсиет*» (1051-бап), «*Нотариаттық куәландырылғандарға теңестірілген өсиеттер*» (1052-бап).

697-бап орысша мәтінінде «Провозная плата» деп аталады, ал қазақша мәтінінде бұл атау «Кіре ақысы» деп үйлесімсіз аударылған. Негізінде, дұрыс аудармасы «Тасымалдау ақысы» болуы тиіс. Себебі бұл жүкті, жолаушыны, теңдеме жүкті тасымалдау шартын орындағаны үшін төленетін сыйақы (34-тарау «Тасымалдау»).

Енді «Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінің»⁵ (бұдан

әрі АПК) қарастырайық. Кодекс дегеніміз біртектес аса маңызды қоғамдық қатынастарды реттейтін құқық нормалары біріктірілген және жүйеге келтірілген заң. Сондықтан осы заңның орыс және қазақ тілдерінде теңтүпнұсқалы болуы міндетті. Жалпы қайшылықтардың бірін біз осы кодекстің атында көре аламыз, орыс тіліндегі «процесс» деген сөздің қазақ тілінде бірнеше аудармасы бар. Олар: үрдіс, іс жүргізу, процесс, үдеріс. Академик Г.С. Сапарғалиевтің «Русско-казахский словарь юридических терминов и понятий» [4] деген еңбегінде, «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан» - «Қазақстан Республикасының азаматтық іс жүргізу кодексі» деп аударылған. Дәл осы «процесс» деген сөзді «процесс» деп аудармай, «іс жүргізу» деп атауды біз тағы да Бектаев Қ., Исмагулова Б., Ережепова Э., Абдижапбарова Г. еңбектерінен көре аламыз. Сондықтан жалпы кодекстің дұрыс атауы «*Азаматтық іс жүргізу кодексі*» деп болуы қажет деп санаймыз.

ҚР Азаматтық-процестік кодексінің (бұдан әрі АПК) атауынан бастап мәтініне дейін аудару сапасы сын көтермейді. Кодекстің 5-тарауының атауында «іске қатысатын **адамдар**», 43-бапта «Іске қатысатын **адамдардың** құрамы», 9-бапта «Іске қатысатын адамдардың ар-намысы мен қадір-қасиетін, іскерлік беделін құрметтеу» деген атауларды көре аламыз. АПК орысша нұсқасында осы баптардың атаулары келесідей жазылған: 5 тарау «**лица**, участвующие в деле», 43 бап «Состав **лиц**, участвующих в деле», 9-бап «Уважение чести и достоинства, деловой репутации лиц, участвующих в деле». Белгіленген баптардың атауында және де өздерінде «лиц», «лица» аудармасында қателік жіберілген, Заңның қазақ тіліндегі мәтінінде «лицо» деген сөз «адам» деп аударылған. Бұл дұрыс емес, себебі 43-бапта қарастырылғандай, іске қатысушылар деп тараптарды; үшінші тұлғаларды; прокурорды; мемлекеттік органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдарын, заңды тұлғаларды немесе осы Кодекстің 55 және 56-баптарында көзделген негіздер бойынша процеске кіретін азаматтарды айтады. Бұлардың барлығын адамдар деп атау қате, сондықтан біздің ұсынысымыз: 9-бапта «Іске қатысатын тұлғалардың ар-намысы мен қадір-қасиетін, іскерлік беделін құрметтеу», 5-тарауды «*Іске қатысатын тұлғалар*» деп, 43-бапты «*Іске қатысатын тұлғалардың құрамы*», 46-бапты «Іске қатысатын тұлғалардың құқықтары

⁵ Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V ҚРЗ «Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі» // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377>

мен міндеттері» деп өзгерту қажет.

Дәл осы кодекстің 8-бабының атауын қазақ және орыс тілінде салыстыратын болсақ «Тұлғаның құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін сотта қорғау» және «Судебная защита прав, свобод и законных интересов лица», осы бапта «лицо» деген сөз «тұлға» деген аударманы иеленіп тұр. Дәл осындай аудармадағы сәйкессіздіктер мен қателіктер АПК-ның 9-бабының 2-бөлімінде көрсетілген «2. Азаматтық сот ісін жүргізу барысында мемлекеттік органдардың және лауазымды адамдардың заңсыз әрекеттерінен, сондай-ақ басқа да тұлғалардың осы баптың бірінші бөлігінде көрсетілген әрекеттерді жасауына байланысты жеке тұлғаға келтірілген моральдық зиян, жеке тұлғаға немесе заңды тұлғаға келтірілген залалдар заңда белгіленген тәртіппен өтелуге тиіс» орысша түпнұсқасын қарастыратын болсақ ол жерде былай жазылған «2. Моральный вред, причиненный физическому лицу, убытки, причиненные физическому или юридическому лицу в ходе гражданского судопроизводства незаконными действиями государственных органов и должностных лиц, а также в связи с совершением указанных в части первой настоящей статьи действий другими лицами, подлежат возмещению в установленном законом порядке». Аудармадағы қателік «Должностное лицо» деген сөздің «лауазымды адам» деген аудармасында. Қазақстан Республикасының көптеген нормативтік құқықтық актілерінде «лауазымды адам» деген ұғымға қатысты қолданылатын «лауазымды тұлға» деген сөз тіркесін көре аламыз. Оған бірден бір мысал болып табылатын Қазақстан Республикасының Конституциясының 40-бабының 1-ші бөлімінде орыс тілінде ол жерде былай жазылған «Президент Республики Казахстан является главой государства, его высшим должностным лицом, определяющим основные направления внутренней и внешней политики государства и представляющим Казахстан внутри страны и в международных отношениях», осы бап қазақ тілінде келесідей аударылған: «Қазақстан Республикасының Президенті - мемлекеттің басшысы, мемлекеттің ішкі және сыртқы саясатының негізгі бағыттарын айқындайтын, ел ішінде және халықаралық қатынастарда Қазақстанның атынан өкілдік ететін ең жоғары лауазымды тұлға». Демек, ҚР Конституциясында «Должностное лицо» деген сөз тіркесі «Лауазымды тұлға» деп көрсетілген.

Осы «должностное лицо» сөзі Конституцияда тағы екі түрлі аударылған: мысалы, 18-баптың 3-бөлімінде, 31-баптың

2-бөлімінде, 83-баптың 2-бөлімінде «лауазымды адам» деп жазылған. Сөйтіп, Негізгі заңның қазақ тіліндегі мәтінінде де аудармаға қатысты қарама-қайшылықты айқындап отырмыз.

Осы аударма тағы да Окушева Г.Т., Жанаділова З.М., Еркінбаева Л.Қ. құрастырған «Ағылшынша-орысша-қазақша заң терминдерінің сөздігінен» [5] көрініс табады және тағы да бірнеше ғалымдардың еңбектерінен біз дәл осы аудармаға көз жеткізе аламыз. Ол жерде «Должностное лицо» қазақ тілінде «лауазымды тұлға» деген мағынаға ие болады. Осы аудармаға сүйене отырып біз бұл бапты келесідей аударма аламыз «Азаматтық сот ісін жүргізу барысында мемлекеттік органдардың және лауазымды тұлғалардың заңсыз әрекеттерінен, сондай-ақ басқа да тұлғалардың осы баптың бірінші бөлігінде көрсетілген әрекеттерді жасауына байланысты жеке тұлғаға келтірілген моральдық зиян, жеке тұлғаға немесе заңды тұлғаға келтірілген залалдар заңда белгіленген тәртіппен өтелуге тиіс».

Тағы бір АПК-ның орыс тіліндегі нұсқасында бір сөздің қазақ тілінде бірнеше сөзбен көрсетілуі кездеседі. АПК-ның орыс тіліндегі «ответственность» деген сөзі АПК-ның қазақ тіліндегі мәтініндегі 13-бабында жауапкершілік деп, ал осы кодекстің 19, 21, 27, 30, 33, 73-баптарында «жауаптылық» деп берілуі. Дұрысы «жауапкершілік» болуы тиіс.

Осы кодекстегі тағы да бір қателікті біз 160-баптың 2-бөлімінен көре аламыз, орысша нұсқасында былай деп жазылған «2. В случае отказа в иске принятые меры обеспечения иска сохраняются до вступления решения в законную силу.» деп көрсетілген, ал қазақша нұсқасында «2. Талап қоюдан бас тартылған жағдайда талап қоюды қамтамасыз ету жөнінде қабылданған шаралар шешім заңды күшіне енгенге дейін сақталады.» деп қате аударылған. Негізгі қателік бұл жерде орыс тіліндегі «В случае отказа в иске» деген сөздердің қазақ тіліне аударылымы «Талап қою қанағаттандырылмаған жағдайда» деп жазылуы тиіс еді. Осының салдарынан баптың мағынасы бұрмаланып тұр. Себебі «талап қоюдан бас тарту» деген сөз «отказ от иска» деп аударылатыны бізге мәлім. 48-бап бойынша «талап қоюдан бас тартуға құқылы» талап қоюшы болып табылады. Сот талап қоюды қанағаттандырмауы мүмкін.

Келесі қателікті біз осы кодекстің «Талап қою арызын қабылдаудан бас тарту» деп аталатын 151-бабынан көре аламыз. Қателік осы баптың 1-бөлімінің 2-пунктінде орын алған, осы бөлімнің орысша нұсқасы

келесідей « 1. Судья отказывает в принятии искового заявления, если: 2) имеется вступившее в законную силу решение суда или определение суда о прекращении производства по делу по основаниям, предусмотренным настоящим Кодексом, вынесенное по спору между теми же сторонами, о том же предмете и по тем же основаниям;», ал дәл осы баптың қазақша нұсқасында былай көрсетілген «сол тараптардың арасындағы, нақ сол нысана туралы және нақ сол негіздер жөніндегі шығарылған дау бойынша, осы Кодексте көзделген негіздермен іс бойынша іс жүргізуді қысқарту туралы заңды күшіне енген сот шешімі немесе сот ұйғарымы болса». Бұл жердегі қателік «прекращение производства» деген сөздердің «іс жүргізуді қысқарту» деп аударылуында болады. Жалпы «қысқарту» деген сөз орыс тілінде «сокращать» деп аударылады, дәл осы аударманың нұсқасын өзінің «Большой казахско-русский, русско-казахский словарь» атты еңбегінде Бектаев Қалдыбай Қалдыбаевич көрсеткен [6]. Ал «прекращение» деген сөзінің дұрыс аудармасы қазақ тілінде «тоқтату» деп аударылуы қажет, осы сөздің дәл осындай аудармасын біз жоғарыда аатап өткен Бектаев Қалдыбай еңбегінде, тағы да бірқатар ғалымдар осы «прекращение» деген сөзді «тоқтату» деп аударған. Тағы да осы Кодекстің 24-тарауы «Іс бойынша іс жүргізуді тоқтату» деп аталады. 277-баптың 2-пунктінде жоғарыда аталған негіздер бойынша «іс бойынша іс жүргізуді тоқтатады» деп жазылған. Осыған сәйкес 151-баптың 1-бөлімінің 2-пунктінің дұрыс мәтіні келесідей болуы қажет: «сол тараптардың арасындағы, нақ сол нысана туралы және нақ сол негіздер жөніндегі шығарылған дау бойынша, осы Кодексте көзделген негіздермен іс бойынша іс жүргізуді тоқтату туралы заңды күшіне енген сот шешімі немесе сот ұйғарымы болса».

Келесі қателікті біз АПК-ның «Алдынала сот отырыс» деп аталатын 172-бабынан көре аламыз. Осы баптағы негізгі қателік 5-бөлімде орын алған, ол бөлімде келесідей жазылған «Егер жауапкер талап қою арызын бұрын белгіленген мерзімде ұсынбаса немесе пікірді талап қою арызының барлық талаптары мен негіздері бойынша ұсынбаса, сот талап қою арызына жазбаша пікір беру үшін мерзім белгілейді» орысша нұсқасында бұл бөлім «Суд устанавливает срок для представления письменного отзыва на исковое заявление, если ответчик его не представил к установленному ранее сроку или представил отзыв не по всем требованиям и основаниям искового заявления. По требованию суда отзыв представляется непосредственно в предварительном судеб-

ном заседании» деп аударылған. Бұл жердегі қателік қазақша аудармадағы «Егер жауапкер талап қою арызын бұрын белгіленген мерзімде ұсынбаса» деген жерде жасалған. Жалпы, ол жерде «талап қою арызы» емес «письменный отзыв на исковое заявление» болуы қажет, ал ол қазақ тіліне «талап қою арызына жазбаша пікір» деп аударылуы керек. Сондықтан осы баптың 5-бөлімінің дұрыс нұсқасы қазақ тілінде келесідей болуы тиіс: «Егер жауапкер талап қою арызына жазбаша пікірді бұрын белгіленген мерзімде ұсынбаса немесе пікірді талап қою арызының барлық талаптары мен негіздері бойынша ұсынбаса, сот талап қою арызына жазбаша пікір беру үшін мерзім белгілейді. Соттың талап етуі бойынша пікір тікелей алдын ала сот отырысына ұсынылады.» [7, 419 б.].

Жоғарыда аталған мысалдарды талдай отырып, заңдардың қазақша мәтіні орыс тілінен тікелей мағынада аударылған өнім ретінде қолданысқа ие болып жатырғаны келеңсіз жағдайларды қалыптастырып отыр деп айтуға болады. Конституция мәтінінде қолданылған терминдер заңдар мен заңға бағынышты актілерде бастапқы мағынасынан айрылып, орайы келген ыңғаймен қолданылып жүр. Жалпы, Конституция Негізгі Заң ғана емес, оның мәтініндегі заң терминдері Конституцияға тәуелді нормативтік құқықтық актілер үшін үлгі ретінде қолданылуы тиіс.

Бүгінгі күнге дейін бір мағынада түсініліп, бірізді қолданылатын қазақ тіліндегі заң терминдерінің қалыптаспауы ана тілінде дәріс алатын болашақ заңгерлер үшін мамандығын меңгеруіне кедергі келтіреді. Осы орайда болашақ заңгерлерге мемлекеттік тілде білім беру сапасын арттыру жолындағы бастапқы қадамды ресми құжаттардың, атап айтқанда, заңнамалық актілердің тілінен бастаған жөн деп санаймыз. Сондықтан да заң терминдерінің бірыңғай үлгілерін қабылдап, онда латын тілінен енген терминдерді аудармай, сол қалпында қалдыру ұсынылады. Мемлекеттік тілдегі заңнамалық актілердің сапасын көтеру үшін заңгерлер мен тіл мамандарының бірнеше мағынаға ие терминдерді біріздендіру мақсатында бірігіп жұмыла жұмыс істеуі керек. Үкімет тарапынан заң жобаларын әзірлеуші мемлекеттік органдар заң шығару ісіне оның қыр-сырын, заң техникасын жетік меңгерген, белгілі заңгерлерді тартып, жеткілікті деңгейде күш пен қаржыны бөлуі керек.

Сонымен, жоғарыда қарастырылып өткен мысалдардың негізінде біз келесідей қорытындыларға келеміз.

Біріншіден, біздің мақаламызға арқау

болып отырған көкейтесті мәселе – мемлекеттік тілді заң шығару тілі ретінде қалыптастыру және қолдану. Біздің түпкі мақсатымыз – мемлекеттік тілде заң қабылдап, құжатты тікелей мемлекеттік тілде дайындауға қол жеткізу.

Екіншіден, ұлттық заңнамалардың қазақ тіліндегі мәтіндерінде заңдық терминдердің бір мағынада түсіндіріліп, бірізділікпен қолданылуына қол жеткізу үшін «Заңдық терминдердің біртекті аударма сөздігін» нормативтік құқықтық акт түрінде қабылдау қажет.

Үшіншіден, заң әдебиеттерінің мәтіндерінде заңнамалық актілердің терминдерін дұрыс қолданбау, өз бетімен аудармалар жүргізу арқылы түсініспеушіліктерді туындатпау үшін біртектілікті сақтау қажет, заңнамалық актілердегі терминдерді ғана

қолдануды міндеттеген жөн.

Төртіншіден, заң шығарушының ойын, яғни норманың мәнісін бұрмалауға жол бермес үшін заңнамалық актілердің мәтіндерін аударумен заңгер-аудармашылар ғана айналысуы тиіс деп санаймыз.

Мемлекет және құқық теориясында қалыптасқан ереже бойынша заң техникасының қажетті шарты болып терминологиялардың біртектілігі табылады. Бір ұғымды түсіндіру үшін бірнеше әртүрлі терминдерді қолдануға жол берілмеуі тиіс. «Заң шығарушының ойы «құқықтың тілінде» жеткізілуі тиіс» деген қанатты сөз бар. Сондықтан, мұндай маңызды мәселені шешу қазіргі қазақстандық қоғамда құқықтық мәдениетті көтеруге септігін тигізеді деп есептейміз.

Әдебиеттер

1. Ильясова Г.А. Заңдарды мемлекеттік тілге аудару сапасына қатысты өзекті мәселелер // <http://www.zakon.kz/4622235-za1187dardy-memlekettk-tlge-audaru.html>
2. Дулатбеков Н.О., Сыздық Б.К., Биебаева А.Ә. Қылмыстық заңнаманы мәтіндік сараптау тәжірибесі. Оқу құралы. – Қарағанды: «Болашақ Баспа» РББ, 2008. – 183 б.
3. Байкәрімова Н.А. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің екі тілдегі редакциясындағы сәйкессіздік проблемасы // Қазақстан Республикасы Заң шығарушы Институтының Жаршысы. – 27.07. 2012. -№ 2 (26) // <http://adilet.minjust.kz>
4. Сапарғалиев Г.С. Русско-казахский словарь юридических терминов и понятий // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30355569&page=5#pos=1;-154
5. Окушева Г.Т., Жанаділова З.М., Еркінбаева Л.К. Ағылшынша-орысша-қазақша заң терминдерінің сөздігі. - Алматы: Нұр-пресс, – 2006. – 106 б.
6. Бектаев К. Большой казахско-русский, русско-казахский словарь - Алматы, 1995. - 703 с.
7. Анарбек Д. Қазақстан Республикасының азаматтық процестік кодексінің мемлекеттік тілдегі мәтініндегі қателіктер туралы // Қазақстандық заңнаманы жетілдіру: теория және тәжірибе: Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған Халықарал. ғыл.-тәжір. конф. материалдары. — Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2016. – Б. 416-419.

References

1. Ilyassova G.A. Topical issues on a translation of laws on a state language // <http://www.zakon.kz/4622235-za1187dardy-memlekettk-tlge-audaru.html>
2. Dulatbekov N.O., Syzdyk B.K., Biebayeva A.A. Practice of the text's examination in criminal law. Education guidance. – Karagandy: «Bolashak Baspa» EEB, 2008. – P. 183.
3. Baykarimova N.A. problem of discrepancy of the civil code in editions of two languages // Bulletin of the Legislation Institute of the Republic of Kazakhstan. – 27.07. 2012. -№ 2 (26) // <http://adilet.minjust.kz>
4. Sapargaliyev G.S. Russian-kazakh dictionary of legal terms and concepts // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30355569&page=5#pos=1;-154
5. Okusheva G.T., Zhanadilova Z.M., Yerkinbayeva L.K. English-russian-kazakh dictionary of legal terminology. - Almaty: Nur-press, – 2006. – P. 106.
6. Bektayev K. Grand kazakh-russian, russian-kazakh dictionary. - Almaty, 1995. – P. 703.
7. Anarbek D. about mistakes in texts in a state language in the civil procedure code of the Republic of Kazakhstan// Development of the Kazakhstan legislation: theory and practice: materials of the international scientific and practical conference devoted to the 25th anniversary of the independence of the Republic of Kazakhstan — Karagandy: Edition of KSU, 2016. – P. 416-419.